

פנים כנגד פנים בברכת כהנים (סוטה לח-מ)

גליון 377

בדף לח. תניא אידך כה תברכו, פנים כנגד פנים. אתה אומר פנים כנגד פנים או אינו אלא פנים כנגד עורף, ת"ל אמור להם, כאדם האומר לחבירו. ופירש"י או אינו אלא אפילו פנים כנגד עורף, שאין הציבור צריכין להסב פניהם לצד הכהנים, עכ"ל. מבואר ברש"י שהדין של פנים כנגד פנים הוא דין על הציבור להסב פניהם לצד הכהנים ולא לפנות אליהם עורף. ולכאורה, מבואר עוד שהדין של פנים כנגד פנים אינו מצריך שיעמדו ממש מול הכהנים אלא זהו דין על הפנים, שיסבו פניהם לכיוון פני הכהנים.

מאידך, ברמב"ם (פי"ד תפלה ה"ג) כתב כיצד היא נשיאת כפים בגבולין, בעת שיגיע שליח ציבור לעבודה כשיאמר רצה כל הכהנים העומדים בבית הכנסת נעקרינן ממקומן והולכין ועולין לדוכן ועומדים שם פניהם להיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם כפופות לתוך כפיהם עד שישלים שליח ציבור ההודאה, ומחזירין פניהם כלפי העם ופושטים אצבעותיהן ומגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ומתחילין יברכך.

וכתב בכסף משנה ומחזירין פניהם וכו', ברייתא שם (לח.) שצריכין לברך פנים כנגד פנים, עכ"ל. הכס"מ למד ברמב"ם דהדין של פנים כנגד פנים הוא דין בכהנים שצריכים להחזיר פניהם כלפי העם כשמברכים, ולא כמו שלמד רש"י שהדין הוא על הציבור להסב פניהם לצד הכהנים.

וכן מפורש במאירי שכתב וז"ל ברכת כהנים אינה אלא פנים כנגד פנים רצונו לומר שאף על פי שכשהם עולין לדוכן בשעה ששליח ציבור אומר ברכת רצה עומדים פניהם למול ההיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם כפופות לתוך כפיהם ומתפללים בינם לבין עצמם שתהא ברכתם מקובלת על הדרך שיתבאר (דף לט) מכל מקום כשישלים שליח ציבור ברכת הודאה מחזירים פניהם כלפי העם ופושטין אצבעותיהם ומגביהין ידיהם כלפי העם וכו'.

הרי שפירש המאירי להדיא כמו שביאר הכס"מ ברמב"ם שהדין פנים כנגד פנים הוא דין על הכהנים להסתובב כדי לברך את העם פנים כנגד פנים.

איברא דיש להעיר דהרמב"ם כתב (שם ה"ז) ואין אדם רשאי להסתכל בפני הכהנים בשעה שהן מברכין (חגיגה טז) כדי שלא יסיחו דעתם אלא כל העם מתכוונין לשמוע הברכה ומכוונים פניהם כנגד פני הכהנים ואינם מביטים בפניהם. הרי שגם הרמב"ם הזכיר שהציבור צריך לכוין הפנים כנגד פני הכהנים. וא"כ יוצא שאין זה רק דין בכהן אלא גם בציבור. וצ"ב מנין לו שיש בזה שני הדינים. ובאמת, כל הדרשות שבגמ' בדף לח (כה תברכו בלשון הקודש, בעמידה, בנשיאות כפים, בשם המפורש, בקול רם, ויש גם דרשה של פנים כנגד פנים) מופנות כלפי הכהנים. ולפי רש"י דין זה של פנים כנגד פנים יוצא דופן. וכן העיר בעמק הנצי"ב (על הספרי). ועכ"פ הרמב"ם למד שהכל כלול באמור להם הן מצד הכהנים הן מצד הציבור. והביאור הוא דהיות וצריך כדרך אדם האומר לחבירו זה הולך גם על האומר וגם על החבר.

והנה בדף מ. אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי השכינה. והק' בנתיבות הקודש דהא מפורש לעיל דבעינן דוקא פנים כנגד פנים וילפינן לה מדכתיב אמור להם כאדם האומר לחבירו, וא"כ אין זה מטעם אימת הציבור אלא גזיה"כ הוא דבעינן פנים כנגד פנים דוקא. ותירץ דהיות וגם צדדין כלפניו דמי היה אפשר לעמוד בצד ולא לעמוד עם גביהם לשכינה ובכל זאת היה מתקיים הדין של פנים כנגד פנים. אבל היות ומבואר דפניהם כנגד העם ואחוריהם כלפי השכינה, ע"כ דהוא משום כבוד הציבור דאינו כבוד הציבור שיעמדו מן הצד אלא דוקא פניהם נגד הציבור וא"כ גביהם כלפי ארון הקודש. וע"כ דמותר מפני כבוד הציבור.

והנה ברמב"ם (פי"ד תפלה ה"ב) כתב וקודם שיחזיר פניו לברך את העם מברך ברוך אתה וכו' ואח"כ מחזיר פניו לציבור ומתחיל לברכם. את הברכה קודם לברכת כהנים אומרים כשפניהם להיכל וגבם לציבור.

אמנם בטור (סי' קכח) כתב וכשמחזירין פניהם כלפי העם מברכין ברוך אתה וכו'. הרי שהטור חולק על הרמב"ם וס"ל דגם הברכה מברכים רק לאחר שהחזירו פניהם כלפי העם.

וכתב בבית יוסף על דברי הטור וז"ל בפרק ואלו נאמרין (דף מ.) א"ר יצחק לעולם תהא אימת ציבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה, עכ"ל. למד הב"י שמבואר בגמ' זו שאפי' הברכה מברכים כלפי העם. וצ"ב מניין לו זאת. וי"ל שהיה קשה לב"י קושיית הנתיבות הקודש הנ"ל דמאי קאמרי משום אימת הציבור כשגזירת הכתוב היא דבעינן פנים כנגד פנים דוקא. וע"כ דנתחדש בגמ' זו דלא רק הברכה של יברכך וכו' צריכה פנים כנגד פנים אלא גם הברכה שלפניה, מפני אימת הציבור. וזהו שכתב הב"י בפרק ואלו נאמרין, שזהו המקור לדין הכתוב בטור שמברכים מול פני הציבור.

וכן כתב להדיא בשיירי כנה"ג, שהב"י למד מגמ' זו דהברכה היא כלפי העם. דברכת כהנים כתוב בה פנים כנגד פנים, אבל בברכה לד' מן הראוי היה שיהיו פניהם להיכל אלא דמשום אימת ציבור פניהם כלפי העם. אבל הרמב"ם ס"ל שרק על ברכת כהנים נאמר הדין של פנים כנגד פנים אבל בברכה לפניה אדרבה צריך לברך כלפי השכינה. וכתב במאמר מרדכי דלא משמע בגמ' דמה טעם קאמר אלא מזה שהתורה צויתה לברך את ישראל פנים אל פנים, רואים כמה חילק הקב"ה כבוד לציבור שוויתר על כבודו בשביל כבודם אבל מה שצויה פנים כנגד פנים אינו מטעם זה אלא משום דסדר ברכה כן הוא שיהיו פני המברך נגד המתברך. אלא דמ"מ ממה שצויה כן ולא הקפיד על מה שאחוריהם להיכל למדים דלעולם תהא אימת ציבור עליך. והוסיף דגם לשיטת הטור פ"י הש"ס כן הוא ואין זה ענין למחלוקתם לגבי הברכה. וכן דחה בפרי חדש.

והנה לשון הלבוש היא ואע"פ שכשמחזירין פניהם כלפי העם אז אחוריהם נגד ההיכל אין בכך כלום כדי שתהא אימת ציבור עליהם. הדגיש הלבוש כדי שתהא אימת וכו'. מדבריו משמע שאין זה רק גילוי כמה חשובה אימת הציבור אלא בברכת כהנים שמברכים את הציבור צריך שתהא אימת ציבור עליהם, ולכן בעינן שיעמדו מולם ולא עם הגב אליהם, שכשרואים מולם את כל הציבור יהיה להם אימת הציבור והברכה תהיה אחרת. והיות ומד שזהו טעם לדין של מול הציבור קשה הרי תיפוק ליה מהדין שצריך פנים כנגד פנים אלא ע"כ דנתחדש בזה תוספת שגם לברך צריכים לעמוד מולם וכמו שלמד הב"י.

עכ"פ יש מחלוקת ראשונים אם להסתובב לאחר הברכה או לפניה. וכתב המשנה ברורה (ס"ק מ) בשם אחרונים וז"ל והמדקדקין יוצאין ידי שניהם דהיינו שמתחילין הברכה בעוד שפניהם כלפי ההיכל ובתוך הברכה מחזירין פניהם כלפי העם וגומרין. (פרי חדש, ברכי יוסף. ועי' ערוך השלחן).

והנה בדף לח: תני אבא בריה דרב מנימין בר חייה עם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה. ומבואר בגמ' דהיינו בדלא אניסי. ופירש"י דלא אניסי, העומדין בבהכ"נ אחורי הכהנים לא אניסי אלא שאין הברכה חשובה עליהם לעקור רגליהם ולבא לפני הכהנים להיות מתברכים פנים כנגד פנים כדת הלכך אינם בכלל ברכה כדאמרי' כה תברכו פנים כנגד פנים, עכ"ל. והיינו דיסוד הדין של עם שאחורי הכהנים הוא דבעינן פנים כנגד פנים. וכן משמע בטור ובשו"ע שהסמיכו דין זה להדין שיהיו פני הציבור כנגד פני הכהנים.

אבל הרמב"ם הפריד בין הדינים. בפרק יד ה"ג כתב הדין של הכהנים שיחזירו פניהם כלפי העם. ובהל' ז כתב הדין של הציבור לכוין פניהם כנגד פני הכהנים אבל ההלכה של עם שאחורי הכהנים הביא בפרק טו הל' ח עם שהן אחורי הכהנים אינן בכלל ברכה והעומדין מצדיהן הרי הן בכלל הברכה. ורבנו מנוח כתב שם דהא בעינן פנים כנגד פנים ונמצא שאין הברכה עשויה כדת כיון שאין העם עומדין כנגד פני הכהנים. אבל צ"ב למה הרמב"ם לא כתב דין זה בסמוך להל' ז בפרק הקודם.

והיה נראה מהרמב"ם שיש כאן דין נוסף שהיות ולא טרחו לקבל הברכות אינן בכלל הברכה וזה לעיכובא ודלא כדינם של הפרק הקודם שהוא לכתחילה. וקצת ראיה לדבר דהא הגמ' בסוף מס' ראש השנה אומרת שהש"ץ מוציא את העם שבשדות ידי חובת התפלה בר"ה והגמ' מקשה מהא דעם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה, ומתרצת דדוקא באניסי יוצאים. והרי בתפלה ע"י הש"ץ אין דין של פנים כנגד פנים אלא דכתוב כאן שמי שלא נמצא במקום הוא מפקיע עצמו מכלל הברכה ובברכת כהנים המקום הוא לפניהם. ולכן הרמב"ם נקט דין זה בנפרד, לגבי הראויים לברכת כהנים ולא בפרק יד שעוסק בסדר ברכת כהנים.